

Lagfäst producentansvar för tobaksindustrin kan minska samhällets kostnader för skador

Ett strikt producentansvar för skadliga varor och tjänster skulle kunna väsentligt avlasta enskilda och offentliga utgifter för skador. Som ett exempel diskuteras i denna artikel de vinster som skulle kunna göras med ett producentansvar för tobaksindustrin.

Marknaden saknar idag ett strikt producentansvar för skadliga varor och tjänster. En leksak som orsakar en olycka kan visserligen bli indragen från marknaden, men andra varor eller tjänster med stora skadeeffekter kan fortsätta att säljas.

En lagstiftning om ett strikt skadeansvar för producenter är dock faktiskt tänkbar. Fullt genomförd skulle en sådan reform kunna medföra en kraftig avlastning av enskilda och offentliga utgifter för vård, materiella skador, invaliditetsersättningar, efterlevandepensioner, bortfall av arbetskraft, administrationskostnader m m. Det skulle utan tvekan kunna handla om åtskilliga tiotal miljarder kronor i årlig överföring av kostnader till nya huvudmän.

Jag vill föreslå att en sådan lagstiftning övervägs och vill genom ett exempel belysa och konkretisera förslaget. Jag väljer att diskutera tobak, som jag har daglig kontakt med i mitt arbete som praktiserande läkare.

Först några ord om regeringens aktuella budgetproposition, som avspeglar det politiska dagsläget. Tobaksbruk ägnas ett ganska knapphändigt utrymme. Punktskatt på tobak motiveras med folkhälsoskäl som gör det »viktigt att priset ... inte är alltför lågt«.

Någon analys av rökningens inverkan på folkhälsan görs dock inte. Inte heller

finns en målsättning om att Sverige skall bli ett rökfritt land, vilket ju skulle vara allra bäst för folkhälsan. Producentansvar nämns inte, och tobaksskatten destinerar inte till att finansiera insatser mot skadeverkningar av rökning utan utgör, liksom i fyrahundra år förut, en lättillgänglig statlig inkomstkälla.

Rökningens totala samhällskostnader är svåra att överblicka men är med säkerhet betydligt större än de ca 9 miljarder som punktskatten inbringar. Min egen gissning hamnar på ett flerfaldigt större belopp.

Finansieringen går idag huvudsakligen via Försäkringskassan, landstingsdriven sjukvård, pensionskassor och andra skattefinansierade verksamheter.

Ett införande av producentansvar skulle förutsätta en bindande lagstiftning. Jag kan tänka mig en lag som ålägger producenter av tobak att gemensamt bilda en skadefond. Detta skall gälla som villkor för marknadsföring i vårt land av deras produkter.

Producenterna får sedan inbördes komma överens om sina respektive andelar i fondens finansiering, i proportion till sina andelar av marknaden och de beräknade skadeverkningarna av produkterna. Fonden får i uppdrag att ersätta uppkomna skador på grundval av krav riktade till den från bl a arbetsgivare, anhöriga, vårdinstitutioner och de skadelidande själva.

En rimlig uppläggning är att fondens beräkningar görs på årsbasis, med löpande justeringar av faktiska belopp grundade på fondens verkliga utgifter. Fondens beslut i skadeärenden skall kunna överklagas och en ärendegång för detta behöver bestämmas. De fastställda besluten i sådana ärenden kan komma att bli vägledande som prejudikat för olika typer av skadeärenden.

Medicinsk sakkunskap skall vara vägledande för besluten, vilket innebär att krav på kompetens behöver ställas på fondens ledning och anställda liksom på kontrollinstanserna. Fonden bör arbeta fristående från producenterna, vilkas roll skall vara att strukturera och finansiera verksamheten inom lagstiftningens ramar.

Fullt genomfört skulle ett producent-

ansvar av detta slag kunna medföra en kraftig avlastning av dagens kostnader för vård och andra skadeinsatser. Detta skulle få återverkningar på budgetar för sjukhus, försäkringskassor, pensionsfonder m fl och indirekt också kunna medge en minskning av skatter och avgifter i bl a landsting och vårdinstitutioner. En fördel med systemet vore vidare att skadekostnaderna synliggörs på ett tydligt sätt, vilket inte sker idag när många olika parter står för räkningen.

För tobaksproducenter skulle reformen medföra ökade kostnader, som de i sin tur måste lägga på varans pris. Behovet av en särskild skatt på tobak motiverad av folkhälsoskäl skulle falla bort, eftersom den i budgetpropositionen angivna målsättningen att rökning inte skall vara alltför billig på detta sätt kan uppnås utan en särskild punktskatt.

Om denna uppläggning leder till minskad rökning och ökad folkhälsa får det positiva effekter på sysselsättning och välfärd. Sjukskrivningarna liksom dödsfall i arbetsför ålder kan väntas minska, med ökad produktivitet som nettoeffekt.

Eventuella återverkningar på sysselsättningen i tobaksbranschen behöver inte beröra Sverige nämnvärt, eftersom tobak för oss till största delen är en importvara. Om importen minskar kan detta däremot förbättra vår utrikeshandelsbalans.

En förlorande part i sammanhanget kan bli Finansdepartementet, som kan gå miste om en klassisk lönsam punktskatt. En regering skall dock se till landets bästa och inte främst tillgodose enskilda aktörer. Den bör heller inte i en fråga om folkhälsa vika sig för förväntade påtryckningar från producenter, i detta fall tobaksproducenterna.

Jag hoppas därför att detta inlägg kan leda till en seriös diskussion av ett lagstadgat producentansvar för tobaksmarknadens aktörer i Sverige, som en modell för ett mer generellt producentansvar för skadliga varor och tjänster.

■ *Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.*

GUNNAR R NORDENSTAM
leg läkare, med dr, fil lic,
Lerum
gunnarnordenstam@telia.com